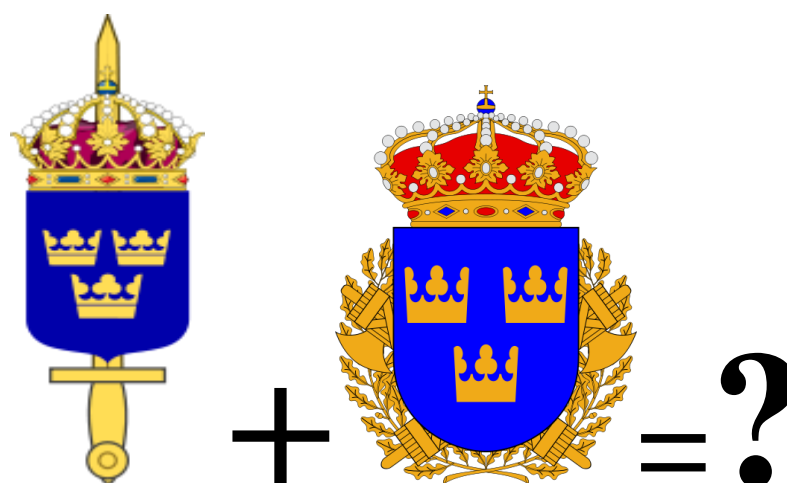

Militärt stöd till polisen

- Nu och Då

Eric Carlsson

Abstract

Den allmänna uppfattningen i Sverige är och har varit att Försvarsmakten inte får ge stöd till polisen som kan innebära att militär trupp utövar tvång eller våld mot civila medborgare. Denna uppfattning kommer ifrån Ådalshändelsen, när militär trupp öppnade eld mot demonstranter i Ådalen 1931 och dödade 5 personer och skadade lika många. Vilka direkta konsekvenser följde av händelsen i Ådalen? Hade militären rätt att öppna eld? Vilka lagar och förordningar reglerade detta under det senaste århundradet? Hur stor är kunskapen om dessa lagar och regler som styr det militära och polisiära samarbetet bland officerare och poliser? I kapitlet "Gällande lagar och förordningar" framgår vad som styr militärt stöd till polisen idag. I dagsläget är det endast vid terroristbekämpning Försvarsmakten får ge stöd åt polisen som kan innebära tvång eller våld. Minnena från Ådalen kanske i praktiken stoppade användningen av militärt våld mot civila medborgare, men under resultatkapitlet framgår det med tydlighet att verkligheten kunde ha blivit annorlunda. Lagar och förordningar gjorde det fullt möjligt att använda sig av militär trupp för att kväva uppror och upplopp med, om nöden krävde det, huvuddelen av de resurser militären förfogade över fram till 1960 talets slut. Kunskapen om detta är dålig hos officerare och poliser idag. Även polisens möjlighet att begära stöd vid terroristbekämpning är relativt okänt hos båda kategorierna. Detta är något jag hoppas kommer att ändras i framtiden.

Innehållsförteckning

1	<i>Inledning</i>	1
1.1	Bakgrund.....	1
1.1.1	Ådalshändelsen.....	1
1.2	Syfte	3
1.3	Frågeställningar.....	3
1.4	Avgränsningar	4
1.5	Tillvägagångssätt.....	4
2	<i>Gällande lagar och förordningar</i>	5
3	<i>Resultat</i>	8
3.1	Resultat av enkätundersökning.....	8
3.2	Vid tiden för Ådalsskotten.....	9
3.2.1	Tiden efter Ådalsskotten.....	10
4	<i>Diskussion</i>	13
4.1	Slutsatser och förslag.....	15
	<i>Referense</i>	16

Bilaga 1: FAVO 1958

1 Inledning

Idén om att skriva om den så kallade Ådalslagen fick jag efter Helikopterrånet i Stockholm den 23 september 2009. Media rapporterade då att Försvarsmakten varit inblandad i jakten men tvingats avbryta på grund av att det var ett polisiärt problem. När Polisens helikoptrar bombhotades och inte kunde lyfta, påbörjade en rote JAS 39 Gripen att spana efter rånarnas helikopter innan de blev beordrade att avbryta. (SVT, 091108) Efter det började jag fundera på detta och kom fram till att det från ett ekonomiskt perspektiv är rätt oförsvarligt att inte samarbeta mer över den grön/blåa gränsen.

Jag har spenderat 9 år i Försvarsmakten, från värnplikt tills jag tog tjänstledigt från mitt jobb som yrkesofficer för att börja på polisutbildningen. Under den tiden tog jag hela tiden för givet att det på grund av händelserna i Ådalen 1931 var förbjudet för Krigsmakten, senare Försvarsmakten, att agera i Sverige i polisiära situationer mot civila. Ju mer jag läste om ämnet desto säkrare blev jag på att det aldrig funnits någon ”Ådalslag”, men var kommer det då ifrån?

Varför samarbetas det inte mer?

1.1 Bakgrund

1.1.1 Ådalshändelsen

I början av 1930 startade en konflikt i Helsingland, det rörde lönesänkningar vid Marmaverken på grund av den lågkonjunktur som rådde i Sverige vid den här tiden. När arbetarna gick ut i strejk anställdes strejkbrytare. Då ingen ändring i lönefrågan var gjord till våren 1931 gick även arbetarna på Graningekoncernens sulfatfabrik i Sandviken och Utansjö ut i sympatistrejk. När vårens arbete skulle rulla igång efter vintern anställde koncernens ägare, Gerhard Versteegh, strejkbrytare bestående av studenter samt professionella strejkbrytare. När detta blev känt för de strejkande arbetarna blev de rasande och ett protestmöte anordnades i Kramfors den 13e maj.

Efter mötet tågade arbetarna till Sandviken där de tog sig in på fabriksområdet och hotade och misshandlade strejkbrytarna. Några av strejkbrytarna medtogs handfångslade till Kramfors där de visades upp för allmänheten. Polisen på platsen kunde inte med sina begränsade resurser hindra det som skedde, vid denna tid hade polisen inga befogenheter utanför sin kommun, därför kunde polisen inte kalla på förstärkning från grannkommunerna. Länsstyrelsen kallade då in militär trupp från Sollefteå. Infanteristyrkan, ledd av kapten Nils Mesterton, var 60 man stark och beväpnad med gevär och ett antal kulsprutor. Vapnen var laddade med lösa skott längst upp i magasinet och skarpa i botten. Den militära styrkan skulle skydda strejkbrytarna samtidigt som de skulle låta de strejkande arbetarna få demonstrera.

Den 14e maj hölls ett protestmöte i Frånö vilket slutade med att 3000 till 4000 personer började tåga mot strejkbrytarnas förläggingsplats i Lunde. Från att militären hade kommit till Ådalen den 13e fram till att tåget avgick från Frånö den 14e hade viss stenkastning skett mellan strejkbrytare och militär vilket resulterat i skadade soldater och hästar (Konrad Östberg). Under tågets framryckning försöktes massan skingras på olika sätt: militären kastade rökgranater vilka hade brännskadat 20 arbetare och Landsfogden Sune Pålman läste upprorslagen.

”Landsfogden ställde sig vid ett uthus, inrymmande svinhus och tvättstuga, varifrån han genom en lucka ropade till massan: ”Tig”. Utan att massan lyssnade upplästes upprorslagen.” (Konrad Östberg)

Upprorslagen skulle läsas tre gånger, den som inte skingrade sig efter att lagen läses den tredje gången var upprorsman. Detta betydde att myndighetspersoner som brukade våld mot upprorsmän inte kunde straffas för det.

När tåget kom närmade sig strejkbrytarnas baracker i Lunde möttes de av militären som gått i stridsställning och spärrat av vägen. Tåget hade kommit ca 100 meter från militärens stridsställning när kapten Mesterton drog sin pistol, siktade på ett potatisland och sköt ett varningsskott. Reaktionen på varningsskottet blev att demonstranterna i tåget trycktes ut åt sidorna istället för att röra sig framåt när bakdelen på tåget fortsatte att trycka på. Detta tolkade kapten Mesterton som ett anfall eller ett försök till en omfattning runt stridsställning varpå han gav ordern: Eld!

Soldaternas instruktion var att skjuta med lös ammunition i första hand och därefter på order skjuta skarpt i marken framför demonstranterna. Hur nu detta skedde finns det delade meningar om och har diskuterats ända fram till våra dagar. Vissa säger att kulorna rikoscherade från marken och de husgrunder av sten gevärs och kulspruteskyttarna sköt på, andra hävdar att soldaterna sköt avsiktligt rakt in i folkmassan. Hur det är med den saken är oviss, men vad som står säkert är att 5 människor sköts till döds och ytterligare 5 människor skottskadades den 14e maj 1931 när militär trupp sändes för att upprätthålla ordningen. Flera demonstranter fick långa fängelsestraff medans kapten Mesterton och de ansvariga skuttarna fick mycket korta straff eller inget straff alls. (Norman, Birger (1968))

1.2 Syfte

Syftet med detta arbete är att utreda om det finns någon ”Ådalslag”, vad som har gällt och vad som idag gäller med militärt/polisiärt samarbete samt hur väl detta är känt hos polisstudenter och försvarsmaktsanställda.

1.3 Frågeställningar

- Tillkom det någon lag som direkt konsekvens av Ådalshändelserna 1931?
- Hur har samarbetet mellan polis och försvarsmakt reglerats från 1931 fram tills dagens datum?
- Hur stor är kunskapen om polisens möjligheter att ta hjälp från försvaret bland försvarsmaktsanställda, poliser och polisstudenter?

1.4 Avgränsningar

Enkäten är avgränsad till några få polisstudenter och poliser samt ett antal officerare i Försvarsmakten.

1.5 Tillvägagångssätt

Gällande lagtexter, äldre lagtexter, tidigare utgivna rapporter och annan litteratur har studerats för att komma fram till hur situationen har sett ut och ser ut när det gäller militär och polisiär samverkan. Samt att ta reda på genom vilka lagar och förordningar detta har styrts.

En enkät har använts för att få reda på hur stor kunskapen är och har varit angående militärens möjlighet att lösa polisiära uppgifter under fredstid i Sverige. De som har använts i enkätundersökningen är polisstudenter, poliser och officerare. Poliserna som mottagit enkäten arbetar i Stockholm, polisstudenterna studerar på polisutbildningen i Umeå, termin 4. Yrkesofficerarna som mottagit enkäten har alla en bakgrund i Arvidsjaur på Arméns Jägarbataljon eller K4. 22 stycken enkäter skickades ut via E-mail, 12 personer svarade. Åldersspannet har varit mellan 23 år och 36 år och fördelningen mellan officerare, poliser och polisstudenter har varit följande: 5 officerare, 2 poliser samt 5 polisstudenter.

De frågor som ställdes i enkäten var följande:

1. *Har du hört talas om "Ådalslagen"? (Ja/nej)*

Om JA, vet du vad den innebär? (beskriv kortfattat)

2. *Får militär trupp sättas in mot civila medborgare i fredstid idag? (ja/nej)*

Om JA, vilka situationer? (Beskriv kortfattat)

3. *Har det varit tillåtet någon gång från 1932 fram tills år 2000? (ja/nej)*

4. *På vilka sätt får försvarsmakten HJÄLPA Polisen idag?*
5. *Känner du till några lagar som reglerar detta? (ja/nej)*

Om JA, vilka lagar?

2 Gällande lagar och förordningar

Att Försvarsmakten får/skall lämna stöd till det civila samhället framgår av ”Förordningen om Försvarsmaktens stöd till civil verksamhet” (Förordning 2002:375). I denna förordning framgår dock att militär personal inte får användas där det finns risk för att den kan komma att bruka tvång eller våld mot enskild. (Förordning 2002:375 7§). Med andra ord gäller stödet i denna förordning till exempel stöd vid naturkatastrofer som stormen Gudrun i januari 2005, transporthjälp vid Tsunamin juldagen 2005, röjande av upphittade ammunitionseffekter, eftersök av saknade personer. Just stöd vid eftersök av är något som är vanligare än man tror. Värnpliktiga och befäl från Arméns Jägarbataljon (tidigare K4) i Arvidsjaur får ofta hjälpa till upp till ett par gånger per år vid eftersök, dels för att leta vilsna bärplockare på hösten och dels eftersök på fjället och lavinsök vintertid. Just försvarets möjlighet till framkomlighet gör att försvaret är eftertraktat vid sådana tillfällen. Värnpliktiga kan röra sig i svår terräng med större uthållighet än till exempel lokala orienteringsklubbar. Försvaret förfogar även efter en rad skotrar, bandvagnar och andra terrängfordon som kanske inte räddningstjänsten har, framför allt så har inga andra myndigheter den stora kvantiteten som försvaret har. Helikoptrar och transportflyg är även det ett område försvaret är ensamma om att förfoga över i stor mängd.

2006-07-01 trädde en lag i kraft som ändrade på detta, dock så gäller det enbart i situationer då terrorister skall bekämpas. *Lag (2006:343) om Försvarsmaktens stöd till polisen vid terrorismbekämpning.* Denna lag gör det återigen möjligt för militär personal att bruka tvång eller våld mot enskilda. Rikspolisstyrelsen får begära detta

stöt av Försvarsmakten då det behövs för att förhindra eller på annat sätt ingripa mot en handling som kan utgöra brott enligt *lag (2003:148) om straff för terroristbrott*.

För terroristbrott döms den som begår en gärning som anges i 3 §, om gärningen allvarligt kan skada en stat eller en mellanstatlig organisation och avsikten med gärningen är att

- 1. injaga allvarlig fruktan hos en befolkning eller en befolkningsgrupp,*
 - 2. otillbörligen tvinga offentliga organ eller en mellanstatlig organisation att vidta eller att avstå från att vidta en åtgärd, eller*
 - 3. allvarligt destabilisera eller förstöra grundläggande politiska, konstitutionella, ekonomiska eller sociala strukturer i en stat eller i en mellanstatlig organisation.*
- (Lag 2003:148 2§)

Dessa gärningar är gärningar som kan ses som terroristbrott om avsikten med gärningen är sådan som beskrivs ovan i 2 § *Lag 2003:148 om straff för terroristbrott*.

- 1. mord, 3 kap. 1 § brottsbalken,*
- 2. dråp, 3 kap. 2 § brottsbalken,*
- 3. grov misshandel, 3 kap. 6 § brottsbalken,*
- 4. människorov, 4 kap. 1 § brottsbalken,*
- 5. olaga frihetsberövande, 4 kap. 2 § brottsbalken,*
- 6. grov skadegörelse, 12 kap. 3 § brottsbalken,*
- 7. mordbrand och grov mordbrand, 13 kap. 1 och 2 §§ brottsbalken,*
- 8. allmänfarlig ödeläggelse, 13 kap. 3 § brottsbalken,*
- 9. sabotage och grovt sabotage, 13 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken,*
- 10. kapning och sjö- eller luftfartssabotage, 13 kap. 5 a § brottsbalken,*
- 11. flygplatssabotage, 13 kap. 5 b § brottsbalken,*
- 12. spridande av gift eller smitta, 13 kap. 7 § brottsbalken,*
- 13. olovlig befattning med kemiska vapen, 22 kap. 6 a § brottsbalken,*
- 14. uppsåtligt vapenbrott, 9 kap. 1 § vapenlagen (1996:67),*
- 15. brott enligt 21 § tredje stycket lagen (1988:868) om brandfarliga och explosiva varor,*
- 16. uppsåtligt brott enligt 25 och 26 §§ lagen (1992:1300) om krigsmateriel, som avser kärnladdningar, radiologiska, biologiska och kemiska stridsmedel, apparater*

och andra anordningar för spridning av radiologiska, biologiska eller kemiska stridsmedel samt speciella delar och substanser till sådant material,

17. brott enligt 18 och 20 §§ lagen (2000:1064) om kontroll av produkter med dubbla användningsområden och av tekniskt bistånd, som avser sådana produkter eller sådant tekniskt bistånd som kan användas för att framställa kärnladdningar, biologiska eller kemiska vapen,

*18. **smuggling och grov smuggling**, 3 och 5 §§ lagen (2000:1225) om straff för smuggling, om brottet avser sådana varor som omfattas av 14-17,*

*19. **olaga hot**, 4 kap. 5 § brottsbalken, som innefattar hot om att begå någon av de gärningar som avses i 1-18.*

(Lag 2003:148 om straff för terroristbrott 3§)

Den militära enhet som ger stöd enligt denna lag skall stå under militärt befäl men under själva stödinsatsen skall det militära befälet och enheten stå under direkt ledning av polisen. Den militära personalen skall ha lämplig utbildning och erfarenhet samt nödvändiga kunskaper om förhållandet kring den särskilda insatsen.

Under insatsen har den militära personalen polisens befogenhet enligt polislagen (1984:387) samt rätt att gripa personer enligt rättegångsbalkens 24 kapitel 7§ första stycket.

Till denna lag finns även en förordning, *Förordning (2006:344) om Försvarsmaktens stöd till polisen vid terrorismbekämpning*. Denna förordning tar upp beslutsgången vid begäran om stöd från Försvarsmakten. En begäran om stöd skall lämnas till Högkvarteret och beslutet tas av överbefälhavaren eller av honom utsedd person (2006:344 2§). Förordningen säger även att för att förbereda detta stöd får Försvarsmakten delta i övningar tillsammans med polisen (2006:344 3§).

Innan införandet av *lag (2006:343) om Försvarsmaktens stöd till polisen vid terrorismbekämpning* släppte Försvarsberedningen rapporten *En strategi för Sveriges Säkerhet - Försvarsberedningens förslag till reformer* (Ds 2006:1) vilken väckte till stor debatt. Dåvarande försvarsminister Leni Björklund uttalade sig i frågan vid Folk och Försvars rikskonferens i Sälen den 18 januari 2005. Björklund tog upp militärens eventuella stöd vid terroristangrepp och menade att hon ville se det stödet kopplat till militärens kompetens inom väpnad strid och att stödet till det

civila samhället inte fick bli en alltför stor faktor inom Försvarsmakten utan att den väpnade striden alltjämnt skall vara den huvudsakliga uppgiften. (Martin Öhman och Robert Lindman 2006)

3 Resultat

3.1 Resultat av Enkätundersökning

Vid sammanställningen av enkätundersökningen framgick det att bara tolv av tjugotvå hade svarat i tid. Av dessa var 5 stycken officerare, tre stycken var poliser och sju stycken var polisstudenter. En av poliserna har dock en bakgrund som officer på Amfibieregementet på Berga söder om Stockholm.

Av de fem yrkesofficerare som svarade på enkätundersökningen hade samtliga hört talas om Ådalslagen och de hade snarlika svar på frågan om vad lagen gällde. Här är några exempel: *”Militär trupp får inte ställas mot civilbefolkningen”*, *”I Ådalen 1931 sköt militär personal ihjäl fem civila demonstranter, sen dess får inte militären ingripa och hjälpa till i polisiära arbeten”* och *”Militär trupp får ej sättas in mot civila landsmän”*. Av de polisstudenter och poliser som svarade på enkätundersökningen var det annorlunda, bara två stycken av sju hade hört talas om Ådalslagen, och då får man även ta i beräkning att en av de poliser som hade hört talas om lagen är före detta officer. De två som hade hört talas om lagen beskrev den på ett liknande sätt som de officerare som beskrev den ovan.

På frågan om militär trupp får sättas in mot civila medborgare i fredstid idag trodde fyra av de fem officerarna att militär inte fick sättas in, ungefär likadant trodde poliserna och polisstudenterna med siffrorna fem av sju. Följdfrågan de fick var i vilka situationer militär i så fall skulle få sättas in mot civila medborgare. De få som på den tidigare frågan svarat JA beskrev situationerna som *”För att stödja polisen vid särskilda insatser”* och *”För att möta större upplopp”* den sista som svarat JA på den tidigare frågan beskrev ingen situation då det skulle kunna ske.

Ingen av de fem officerare trodde att det hade varit tillåtet för militär trupp att sättas in mot civila medborgare från 1932 fram tills år 2000. Av poliserna och polisstudenterna var det bara en som trodde att det hade varit tillåtet, tre trodde inte att det hade varit tillåtet och tre svarade ”vet ej”.

På frågan om vad Försvarsmakten får HJÄLPA polisen med idag har det inte varit någon skillnad mellan officerarna och poliserna och polisstudenterna. De sätt att hjälpa polisen som beskrivs är att hjälpa till vid eftersök av försvunnen person, hjälpa till vid naturkatastrofer, främst då med fordon, omhändertaga vapen som hittas, röja ammunitionseffekter samt utbildning. Flera personer har svarat att när det gäller att hjälpa från försvarets sida så handlar det om att hjälpa samhället och inte polisen i sig.

Bara en person, en officer svarade på den sista frågan om vilka lagar och förordningar som reglerar detta, den personen tog upp både *Förordning (2002:375) om Försvarsmaktens stöd till civil verksamhet* och *Förordning (2006:344) om Försvarsmaktens stöd till polisen vid terrorismbekämpning*.

3.2 Vid tiden för Ådalsskotten

Enligt 1864 års strafflag 10 kapitlet 12§ kunde krigsmanskap användas för att ”upprors stillande”. Bestämmelsen begränsades delvis då det gällde rätten att bruka vapen mot civila. Det var inte tillåtet att använda vapen mot upprorsmän förrän ”den på stället varnande civilmyndighet tre gånger ljudligen i konungens namn befallt dem att genast åtskiljas, vid äventyr att vapenmakt eljest användes”. Undantag fanns då militären hastigt möttes av våld från upprorsmännen, då kunde vapenmakt brukas direkt. När situationen enligt civilmyndigheten inte längre krävde att vapen brukades skulle det omedelbart avbrytas. Med civilmyndighet avses landshövding, landsfogde eller ortens polischef. Om civilmyndighet ej fanns på plats kunde högsta militära befäl vid fara i dröjsmål förfara på sätt som var stadgat för civilmyndighet.

Strafflagens bestämmelse kompletterades till en början av särskilda föreskrifter angående militärhandräcknings rekvirerande hos arméfördelningscheferna. Dessa

föreskrifter ersattes 1915 av *"Förordning den 31. december 1915 (nr 585) angående användande av militär personal till upprätthållande av allmän ordning samt för eldsläckning och andra dylika ändamål"* samt *"Kungörelsen den 9. maj 1916 (nr 149) angående vad militär personal har att iakttaga vid upprätthållande av allmän ordning m.m"* Behörigheten att begära militärhandräckning fanns hos länsstyrelsen i första hand. Dock så kunde polismästare och landsfiskal vid fara i dröjsmål begära militärhandräckning direkt hos militärbefälhavaren i området.(SOU 2001:98, 4.2.1)

Vid övergången från det indelta försvaret till det moderna värnpliktsförsvaret 1901 försvårades möjligheten att nyttja militären i samhället. Tidigare hade det funnits soldater och båtsmän runt om i landet, bosatta i soldattorp och utrustade av traktens rotebönder mot att bönderna själva ej behövde gå ut i krig. Den indelta armén var lättmobiliserad till skillnad mot värnpliktsarmén. Riksdagen ville dock försäkra sig om att trupp fortfarande skulle finnas tillgänglig för ordningsmakten vid uppror, därför lades ett tillägg in i dåvarande värnpliktslagen där det framgick att värnpliktiga inte enbart fick användas för "rikets försvar" utan också för "avvärjande av uppror".

1931 var det alltså fullt möjligt för ordningsmakten att tillkalla militär hjälp vid uppror.

3.2.1 Tiden efter Ådalsskotten

Som följd av Ådalshändelserna ändrades två saker 1932.

"Förordning angående användande av militär personal till upprätthållande av allmän ordning samt för eldsläckning och andra dylika ändamål" från 1915 ändrades. Ändringen innebar att möjligheten att använda militär för stillande av upplopp behölls, men Konungen förbehölls i princip ensam rätten att besluta om militärhandräckning. Undantag gjordes dock för vissa fall då militärhandräckning var oundgängligen erforderlig för stillande av upplopp eller ordningens

upprätthållande och sådan skyndsamhet var av nöden att Konungens beslut inte utan fara eller större olägenhet kunde avvaktas. (SOU 2001:98)

Den andra ändringen rörde polisens struktur. Anledningen till att polisen inte kunde tillkalla polisförstärkning vid Ådalshändelserna var den att poliserna enbart hade befogenheter i sin egen kommun. Detta förändrades 1932, som en direkt konsekvens av händelserna i Ådalen. Riksdagen tog 1932 beslut om att inrätta en så kallad statspolis, ett förstatligt polisväsende. Tanken med detta var att ordning och säkerhet i samhället skulle övervakas av just den civila polisen och inte av militära förband. Med statspolisen ville man också förstärka både ordningspolisen och kriminalpolisen (BRÅ 2001)

En viktig förordning under tiden efter Ådalshändelsen är *Föreskrifter för militär trupps användning av vapen för upprätthållande av allmän ordning mm, FAVO*. FAVO var en föreskrift utgiven av Försvarsstaben.

”Föreskrifter för militär trupps användning av vapen för upprätthållande av allmän ordning m m (FAVO) fastställas att gälla vid tillämpningen av förordningen den 31. December 1915 (nr 585) angående användande av militär personal till upprätthållande av allmän ordning m m och kungörelsen den 9. maj 1916 (nr 149) angående vad militär personal i vissa fall har att iakttaga vid upprätthållande av allmän ordning m m. De ersätta motsvarande föreskrifter, fastställda av överbefälhavaren den 28. Maj 1942.” (Försvarsstaben, 1958)

Första upplagan kom ut 1942, i den framgick det att militär trupp fick använda vapen mot civilbefolkning vid upplopp och uppror, dock endast då polisens resurser inte längre räckte till för att kontrollera situationen. Civil myndighet eller högste militärt befäl skulle i hans majestäts namn tre gånger befälla att folkhopen skingra sig, åttlyddes inte detta hade militären tillstånd att använda vapen. Våldet militären möttes av fick inte besvaras med mer våld än vad nöden krävde. (Försvarsstaben, 1942).

FAVO uppdaterades 1958 och 1958 års upplaga skulle gälla fram till 1969 då förordningen togs bort. Beslutet om att använda militär trupp skulle tas av Sveriges Konung, om ett sådant beslut inte hann tas kunde beslutet tas av civil myndighet i

form av till exempel polischef eller Landsfogde. Beslutet om att vapen skulle användas låg hos den civila myndigheten på plats. Om den civila myndigheten inte var på plats när ett brådskande beslut behöver tas om vapens användning så hade det högste militära befäl samma befogenheter som civil myndighet att fatta beslutet. Beslutet om eld upphör skulle även det tas av civil myndighet. Föreskriften är tydlig med att vapenanvändning är en sista utväg, om skarp ammunition måste användas skulle det först och främst skjutas varningsskott över folkmassan, med stor beaktning på kulfång. Om varningsskotten inte hjälpte skulle skyttarna skjuta mot nedre delen på kropparna på de som gick längst fram. Gällde det enskilda upprorsmän skulle varningsskott skjutas i marken bredvid för att senare riktas om mot benen om varningsskottet inte hade verkan. Om skjutvapen inte gjort verkan för ”målets nående” kunde språnghandgranat komma att användas som sista utväg. Föreskriften nämner även att stridsvagnar och flygplan kan användas då de har stor moralisk verkan, de bör i så fall sättas in tidigt som en förebyggande åtgärd. (Försvarsstaben 1958)

1968 aktualiserades frågan om att upphäva eller ändra på bestämmelserna som gick tillbaka ända till 1864 om militärt stöd vid bland annat ”upprors stillande”. Regeringen föreslog i proposition nr 12 1969 att 4§a i 1948 års lag skulle upphävas med motivationen:

Sedan år 1932 är det en vedertagen uppfattning att militär personal inte skall användas vid sociala konflikter. Det ankommer på polisen, som nu förstatligats och förenhetligats, att upprätthålla allmän ordning. Bestämmelserna om militär medverkan vid stillande av upplopp har saknat aktualitet. (SOU 2001:98)

I propositionen föreslås även att 1915 års förordning och FAVO måste upphöra. Lagrådet som förslaget remitterades till yttrade:

I första hand ankommer det på polisen att upprätthålla allmän ordning. Kungl. Maj:t, som ytterst bär ansvaret för ordningens upprätthållande i landet, kan dock vara nödsakad att använda militär personal, för den händelse polisens samlade resurser skulle visa sig otillräckliga. Detta gäller även om den föreslagna lagändringen genomföres. Lagrådet har med detta

påpekande inte något att erinra mot förslaget. (SOU 2001:98)

I och med detta upphävdes lagarna och förordningarna som möjliggjorde militärt stöd vid upplopp och uppror. Men som framgår av yttrandet ovan så blev det inte ett hundra procentigt stop, OM polisens samlade resurser skulle visa sig vara otillräckliga så fanns det fortfarande en möjlighet för konungen att besluta om militärt stöd vid extraordinära situationer. Konungen var ju ytterst ansvarig för ordningens upprätthållande i riket. Genom tillkomsten av 1974 års regeringsform, hade konungen inte längre det ansvaret och kunde därmed inte besluta om militär trupps användning. (SOU 2001:98)

4 Diskussion

För att börja med frågan om vad som gällde vid tidpunkten för Ådalsskotten så är det ganska uppenbart. 1931 var det inte bara tillåtet utan det var praxis för polisen att tillkalla militär hjälp vid uppror och upplopp. Innan statspolisen bildades 1932 som en direkt konsekvens av Ådalshändelsen hade inte polisen de resurser som krävdes för upplopp eller större demonstrationer och hade då bara militären att vända sig till då polis ej fick arbeta över kommungränserna.

I lag (2006:343) om *Försvarsmaktens stöd till polisen vid terroristbekämpning* ställs ett krav på de soldater som ska ge stöd till polisen att de ska ha rätt utbildning och erfarenhet för situationen. 1931 ställdes, så vitt jag har hittat, inga krav på utbildning eller erfarenhet på de soldater som skickades till Ådalen. Detta ledde delvis till den tragiska utgången av Ådalshändelsen. De direkta konsekvenserna av Ådalshändelsen var alltså dels tillkomsten av en statspolis och tillägget i *Förordning angående användande av militär personal till upprätthållande av allmän ordning samt för eldsläckning och andra dylika ändamål* från 1915 som innebar att Konungen besluta om och när militär trupp fick ge stöd till polisen. Detta var de faktiska konsekvenserna, men den största konsekvensen är nog den allmänna uppfattningen att militär trupp aldrig får sättas in och utöva våld eller tvång mot

civila. Att denna uppfattning är stor bland allmänheten är förståelig men den borde vara bättre hos militär personal och poliser.

Enkäten visade dock att så inte var fallet men hur kan det komma sig att det finns stora tydliga skillnader mellan polis/polisstudenter och officerare? 2001 utbildades officerare på Militärhögskolan i Försvarmaktens fyra huvuduppgifter som då var relativt nya: Bistå samhället i händelse av kris, verka för fred och säkerhet i vår omvärld, försvara Sverige i händelse av väpnat angrepp och hävda landets territoriella integritet (Försvarmakten 2009). Om militärens möjlighet till utövning av våld och tvång mot civila diskuterades inte något nämnvärt, ej heller de faktiska konsekvenserna av Ådalshändelsen. Under polisutbildningen i Umeå vårterminen 2008 till höstterminen 2010 har det aldrig diskuterats vilken hjälp polis kan få av militär trupp förutom vid eftersök av försvunnen person och liknande situationer.

De lagar och förordningar som har reglerat militärt stöd till polisen från 1931 fram till dagens datum är *kungörelsen (nr 149) angående vad militär personal i vissa fall har att iakttaga vid upprätthållande av allmän ordning m m* från 1916 och *Förordning angående användande av militär personal till upprätthållande av allmän ordning samt för eldsläckning och andra dylika ändamål* 1915 som kompletterade strafflagens 10 kapitlet 12§ från 1864. Vid tillämpningen av dessa användes FAVO från 1942 samt sen senare upplagan från 1958 fram till 1969.

”Sedan år 1932 är det en vedertagen uppfattning att militär personal inte skall användas vid sociala konflikter...” (SOU 2001:98) Trots detta dröjde det alltså till 1969, 38 år efter Ådalshändelsen innan det blev ett lagligt stopp för militär våldsanvändning mot civila. Det stoppet varade fram tills *lag (2006:343) om Försvarmaktens stöd till polisen vid terroristbekämpning* då det återigen blev möjligt vid terroristbekämpning.

4.1 Slutsatser och förslag

De slutsatser jag har dragit är att vetskapen bland polis och militär av militärt stöd till polisen där våld eller tvång är väldigt låg. De officerare som deltog i enkätundersökningen hade alla hört talas om ”Ådalslagen” till skillnad mot poliserna. Detta tror jag beror på det allmänna militärhistoriska intresse som finns

bland officerare i Försvarsmakten. Detta är ett intresse som jag inte stött på bland polisstudenter på polisutbildningen i samma utsträckning.

Resultatet visar att det varit fullt möjligt, om man ser till lagen, för militär trupp att ge stöd till polisen i situationer där våld eller tvång kan behöva utövas. Däremot tror jag inte att det hade varit möjligt i verkligheten att använda militär trupp på grund av den allmänna uppfattningen och känslan att det var helt fel.

Jag skulle vilja se lite mer militär och polisiär historia i både polisutbildningen och officersutbildningen. Jag anser att det är mycket viktigt att veta varför de lagar vi har i dag ser ut som de gör och hur folk har sett på dem i historien.

Referenser

Brottsförebyggande rådet: Apropå- Brottsförebyggande rådets tidsskrift 1/2001

Försvarsdepartementet (SOU 2001:98)
Betänkande från utredningen om Försvarsmaktens stöd till andra myndigheter m.m.

Försvarsberedningen (Ds 2006:1)
En strategi för Sveriges Säkerhet - Försvarsberedningens förslag till reformer.

Försvarsmakten (2009)
www.mil.se , 091211 kl: 23.13

Konrad Östberg
Ådalshändelserna – ”ögonvitnesskildring” www.adalen.org 091218

Martin Öhman och Robert Lindman (2006)
Rapportnummer 297, Militära resurser i polisiära sammanhang.
Polisutbildningen vid Umeå universitet.

Norman, Birger (1968)
Ådalen 31: en berättelse, Rabén & Sjögren Stockholm

SVT (2009)
http://svt.se/2.33538/1.1704343/jas-plan_kunde_ha_ingripit. 091108

Lagtexter

1864 års strafflag, 10 kapitlet 12§.

Förordning den 31 december 1915 (nr 585) angående användande av militär personal till upprätthållande av allmän ordning samt för eldsläckning och andra dylika ändamål.

Förordning (2002:375) om Försvarsmaktens stöd till civil verksamhet.
Förordning (2006:344) om Försvarsmaktens stöd till polisen vid terrorismbekämpning.

Försvarsstaben (1942). Föreskrifter för militär trupps användning av vapen för upprätthållande av allmän ordning m.m. (FAVO) ISBN 99-34272-99-7

Försvarsstaben (1958). Föreskrifter för militär trupps användning av vapen för upprätthållande av allmän ordning m.m. (FAVO) ISBN 99-34323-68-0

Kungörelsen den 9 maj 1916 (nr 149) angående vad militär personal i vissa fall har att iakttaga vid upprätthållande av allmän ordning m m.

Lag (2003:148) om straff för terroristbrott.

Lag (2006:343) om Försvarmaktens stöd till polisen vid terroristbekämpning.

Polislagen (1984:387).

Rättegångsbalkens 24 kapitel 7§ första stycket.

BILAGA 1

FÖRESKRIFTER

för

**MILITÄR TRUPPS ANVÄNDNING
AV VAPEN FÖR UPPRÄTTHÅLLANDE
AV ALLMÄN ORDNING M M
(F A V O)**

1958 års upplaga

Beställes från
FÖRSVARSTABEN, CHEFSEXPEDITIONEN
STOCKHOLM 90

**FÖRSVARETS
KOMMANDOEXPEDITION
Nr 141**

Föreskrifter för militär trupps användning av vapen för upprätthållande av allmän ordning m m (FAVO) fastställas att gälla vid tillämpningen av förordningen den 31. December 1915 (nr 585) angående användande av militär personal till upprätthållande av allmän ordning m m och kungörelsen den 9. maj 1916 (nr 149) angående vad militär personal i vissa fall har att iakttaga vid upprätthållande av allmän ordning m m. De ersätta motsvarande föreskrifter, fastställda av överbefälhavaren den 28. Maj 1942.

Stockholms slott den 25 januari 1958

På nådigaste befallning

Sven Andersson

/Carl Årmann

FÖRSVARSTABEN

Fst/A 15/1 1958 nr 48:1

Föreskrifter angående användning av vapen vid upprätthållande av allmän ordning m m (FAVO), fastställda genom högkvo: Fst avd A nr 14 28/5 1942, upphävas.

NILS SWEDLUND

Överbefälhavare

/ C Göransson

1. Upprätthållande av allmän ordning i samhället är i första hand den civila polisens uppgift. Då civil polis icke är tillgänglig eller då den är otillräcklig får militär trupp användas för ordningens upprätthållande. Den militära truppen kan därvid bliva nödsakad att bruka våld och vid upplopp använda vapen.

2. Upplopp föreligger då en folksamling stör allmän ordning genom att ådagalägga uppsåt att, med förordat våld, sätta sig upp mot myndighet eller eljest framtinga eller hindra viss åtgärd samt underlåter att skingra sig på myndighets befallning.

3. Beslut att använda militär trupp för ordningens upprätthållande fattas regelmässigt av Kungl Maj:t. I brådskande fall, då Kungl Maj:t:s beslut icke utan fara eller större olägenhet kan avvaktas, äger emellertid civilmyndighet själv tillkalla militär trupp. Med civilmyndighet förstås här Konungens befallningshavande, landsfogde samt polischefen i orten eller den som är satt i sådan ämbets- eller tjänstemans ställe.

4. Beslut att vapen skola användas fattas av den högsta civilmyndigheten på platsen.

Vapen få icke brukas förrän civilmyndighet (enligt P 3) högt och tydligt befallt ordningsstörarna att genast åtskiljas vid äventyr att vapenmakt eljest an-

vändes. Övergå ordningsstörarna till våld så hastigt att civilmyndigheten ej kan förfara på ovan angivet sätt, äger denna förordna att vapen omedelbart få komma till användning. Vapen må ej brukas längre än civilmyndigheten finner sådant vara erforderligt.

5. Är civilmyndighet icke tillstädes och hinner den militäre chefen icke avvakta civilmyndighetens ankomst, träder den på platsen varande högste militäre chefen i civilmyndighetens ställe. För den militäre chefen gäller i sådant fall vad som sägs i mom 4.

6. Då civilmyndigheten på stället förordnat att vapen skola brukas, skall den högste militäre chefen för på platsen varande trupper övertaga ledningen av de åtgärder för upploppets stillande som enligt civilmyndighetens anvisningar anses erforderliga.

Civilmyndigheten skall kvarstanna i den militäre chefs närhet så länge detta anses behövt och lämplig vakt skall avdelas till skydd för nämnda myndighet.

7. Nedan nämnda föreskrifter för militär trupps användning av vapen gälla såvida icke civilmyndigheten annorlunda bestämmer eller omständigheterna framtvunga annat förfaringsätt.

8. Innan vapen användes mot folkmassa under upplopp skall den militäre chefen **varna** ordningsstörarna, om detta kan ske utan att äventyra militärpersonalens säkerhet eller uppgiftens lösande.

Varning gives i form av ett efter förhållandena lämpat tillrop (om möjligt med användning av högtalaranläggning). Exempel på sådana tillrop äro: »**Jag uppmanar er att gå tillbaka**«, »**Jag uppmanar er att utrymma lokalen**«. Åtlydes icke befallningen, skall militärpersonalen, om detta medhinner och förhållandena i övrigt medgiva det, ropa: »**Om ni inte går tillbaka, måste vi använda vapen**» e d.

Man bör eftersträva att giva ordningsstörarna tillfälle att efterkomma tillsägelsen, innan vapen användas.

9. Genom ett beslutsamt och kraftfullt uppträdande skall militärpersonalen söka åvägabringa, att våld icke behöver användas.

10. Nödgas militärpersonalen använda vapen, bör detta ske under beaktande av att ändamålet med användningen icke är att döda utan att för tillfället hindra att ordningsstörarens uppsåt fullföljes.

I första hand böra sålunda för liv och lem mindre farliga stridsmedel (jfr mom 11) komma till användning. Endast då omständigheterna äro sådana, att dylika stridsmedel icke kunna användas eller då dessa visat sig vara icke tillfyllest för ordningens upprätthållande, må eldgivning med skarp ammunition och övriga krigsmässiga stridsmedel användas. Genom lämpligt val av riktpunkt osv bör minsta skadegörelse på person och egendom eftersträvas.

11. För användningen av olika stridsmedel gälla följande bestämmelser.

a) Mindre farliga stridsmedel

Vid användning av **lös ammunition** beaktas gällande säkerhetsbestämmelser.

Rök (rökhandgranater, rökfacklor o d) kan utöva moralisk verkan. De med användandet av detta stridsmedel förenade olägenheterna (fara för brand, uppkomsten av elakartade brännsår) göra emellertid en inskränkt användning önskvärd. Vid användning beaktas gällande säkerhetsföreskrifter.

Övningsgasammunition (övningsgashandgranat o d) kan, framförallt inomhus och mot tätt sammanpackad folkmassa, ha stor verkan. Vid användning utomhus bör uppmärksammas, att ogynnsam vindriktning kan tvinga den kastande att bära gasmask. Vid användning beaktas gällande säkerhetsbestämmelser.

Strålkastare och **brandsprutor** ha tillfälligt förhindrande verkan och kunna därför vara till nytta.

b) Eldvapen (skarp ammunition) m m

Användande av **eldhandvapen** (gevär, karbiner, automatgevär, pistoler och kulsprutepistoler) medför fara icke allenast för den, vilken eldgivningen närmast avser, utan på grund av projektilernas stora genomslagningsförmåga och genom rikoschettverkan även för andra, icke i omedelbar närhet varande personer.

Med hänsyn härtill skola vid eldgivning med handvapen åtgärder vidtagas för att i möjligaste mån minska risken för skadegörelse på icke avsedda personer eller föremål. Åtgärder härför äro val av lämplig riktpunkt (riktlinje) samt betryggande kul-

fång. Vid första eldöppnandet bör elden riktas över folkmassan mot lämpligt kulfång (husfasad e d). Är fortsatt eldgivning nödvändig bör elden riktas mot nedre delen av kroppen på de personer, som uppehålla sig främst i folkmassan. Förfarandet blir beroende av omständigheterna i varje särskilt fall.

Då det är fråga om eldgivning mot enskild person och icke mot folkmassa, bör första skottet riktas mot marken vid sidan av och i närheten av ordningsstöraren. Är fortsatt eldgivning nödvändig bör elden riktas mot ordningsstörarens ben.

Vid användning av kulsprutepestol bör vid eldöppnandet patronvis eld användas. Om läget så kräver, bör därefter övergång ske till annat eldgivningssätt.

Vid användning av **kulsprutor** och **kulsprutegevär** gäller beträffande riktpunkt ovan för gevär osv angivna regler. Kulsprutor och kulsprutegevär böra om möjligt i eldställningarna genom stöd och dylikt före eldgivningens början vara inriktade mot den avsedda riktpunkten. I fråga om eldgivningssätt med dessa vapen gäller, att vid eldöppnandet bör med kulspruta användas punkteld – där så är möjligt med fästade bromsar (motsvarande) – och med kulsprutegevär eld patronvis för att i möjligaste mån begränsa spridningen. Om läget så kräver, bör därefter övergång ske till annat eldgivningssätt.

Spränghandgranater böra med hänsyn till deras stora verkan och faran för truppen endast komma till användning, då övriga stridsmedel icke ha gjort tillräcklig verkan för ändamålets nående.

c) Övriga stridsmedel

Stridsvagnar ha stor materiell och framför allt moralisk verkan. Stå sådana stridsmedel till förfogande, kan det därför vid fara för upplopp ofta vara lämpligt att insätta dem redan på ett tidigt stadium i förebyggande syfte. För samma ändamål kunna **flygplan** användas.

Vid insättande av ovannämnda stridsmedel böra i första hand lös ammunition, rök, övningsgasammunition o d komma till användning. Först då dessa mindre farliga stridsmedel visat sig vara utan verkan, öppnas eld med skarp ammunition. Härvid gälla ifråga om riktpunkt m m i tillämpliga delar de regler, som angivits för gevär, kulsprutor osv.

Övriga här icke omnämnda stridsmedel böra användas på sådant sätt, att minsta möjliga skada uppstår på icke avsedd person eller egendom.

12. Vapen skall ej användas längre än som är oundgängligen nödvändigt.

13. I den mån läget det medgiver bör utan tidsspilan sjukvårdspersonal beordras omhändertaga sårade eller skadade även bland deltagarna i upploppet.

14. Beträffande rätt för post, vakt, patrull eller annan för bevakning eller ordningen upprätthållande särskilt utställd eller utsänd avdelning eller till krigsmaktens polisväsende hörande person att bruka våld vid nödvärn och för att genomföra tjänsteåtgärd gälla föreskrifterna i »Bestämmelser för vaktpersonal vid krigsmakten» (Vakt B).